

TEMES

Civisme i higiene. El programa d'educació ciutadana de la Mancomunitat de Catalunya, 1914-1923

Albert Balcells

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

ABSTRACT

L'Institut d'Educació General (1914) fou concebut com a entitat autònoma de formació higiènica, cívica i moral d'adults. Va ser fundat per Enric Prat de la Riba, primer president de la Mancomunitat de Catalunya, quan aquesta s'acabava de constituir. Durant els cinc anys següents la nova entitat restà sense funcionar. El maig de 1918, Eugeni d'Ors, director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, n'assumí la direcció i proposà la designació d'una Comissió d'Educació General que no es constituí fins un any després. El 1920 Jaume Bofill i Mates substituï Eugeni d'Ors al capdavant de la Comissió i en foren designats dos vocals més. Entre els programes de la Comissió destaquen les conferències populars. Entre finals de 1921 i finals de 1923 se'n donaren 203 a 76 poblacions amb 71.120 oients en total. Només set de les conferències es donaren a la ciutat de Barcelona. L'Institut d'Educació General seguia el model de la Societat de Conferències Populars de França i de l'Extensió Universitària britànica. Es trobava a mig camí entre el tipus de l'antiga Societat Econòmica d'Amics del País, procedent del vuit-cents, i el futur Comissariat de Propaganda de la Generalitat dels temps de la Guerra Civil de 1936-1939.

Paraules clau: Mancomunitat de Catalunya, Enric Prat de la Riba, educació cívica, educació higiènica.

ABSTRACT

The Institut d'Educació General (1914) was created as an autonomous entity of hygienic, civic and moral training for adults and was founded by Enric Prat de la Riba. In May 1918, Eugeni d'Ors, general director of state education of the Mancomunitat, became the new director and he proposed the designation of a General Education Commission which wasn't created until one year later. In 1920 Jaume Bofill i Mates replaced Eugeni d'Ors in leading the Commission and two more members were elected. Amongst the Commission programmes it is

worth mentioning the public conferences: between 1921 and 1923, 203 were held in 76 different locations in front of a total of 71.120 people. Only seven of those conferences were held in Barcelona. The Institut d'Educació General followed the model of the Society of Popular Conferences of France and of its British university extension. It was half way between the old economic society of friends model, originally from the XIX century, and the future Comissariat de Propaganda de la Generalitat during the civil war years from 1936 to 1939.

Key words: Mancomunitat of Catalonia, Enric Prat de la Riba, civic education, hygienic education.

L'Institut d'Educació General

El juny de 1907, pocs mesos després que la victòria electoral de la Solidaritat Catalana hagués convertit Enric Prat de la Riba en president de la Diputació de Barcelona, es creà l'Institut d'Estudis Catalans, que tenia per objecte *«la superior investigació científica de tots els elements de la cultura catalana»*. El 13 de maig de 1914, un mes després que Prat de la Riba fos elegit president de la Mancomunitat de Catalunya, que s'acabava de constituir com a federació de les quatre diputacions provincials catalanes, el president fundà l'Institut d'Educació General. Segons el llibre de la Mancomunitat, l'obra realitzada (1919) en l'avantprojecte s'havia de denominar Institut d'Educació Nacional, però no es gosà mantenir aquest adjectiu. L'Institut d'Educació General tenia per objecte: *«la iniciació i formació d'institucions, costums i actes que tendeixin a millorar o millorin la condició física i moral de les gents que formen el nostre poble, així com les que tendeixen a l'enfortiment i la dignificació de la raça»*.

Si l'Institut d'Estudis Catalans estava destinat a dotar Catalunya d'instruments d'alta cultura i a normativitzar la seva llengua escrita, l'Institut d'Educació General tenia un abast popular amb una missió de difusió de l'educació física, de la higiene, de la prevenció de les malalties, i alhora de formació moral, enfocada al civisme i a l'autoestima col·lectiva dels adults. Diu Alexandre Galí, secretari general del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat a partir de 1916: *«El pensament de Prat de la Riba en concebre l'Institut d'Educació General obeïa a una mena d'arquitectura cultural. Volia fer correspondre simètricament un institut popular a l'institut dels savis que ell mateix havia creat i fomentat generosament»*. Era tal la consciència del paral·lelisme entre l'IEC i l'IEG, que el decret de creació del segon establí: *«En tot allò no previst en els articles anteriors, s'adaptarà el règim administratiu interior al de l'Institut d'Estudis*

Catalans». Es tractava, per tant, d'una institució autònoma amb una comissió impulsora composta de vocals per temps indefinit.

Cal tenir present que l'escola primària s'escapava de les competències i de les possibilitats econòmiques de la Mancomunitat. L'entitat regional concentrava els seus modestos recursos a continuar i ampliar l'obra que feia la Diputació de Barcelona en l'àmbit de la formació professional, que l'Estat abandonava a mans de les corporacions provincials. Calia, doncs, completar i suplir entre els adults allò que l'escola no els havia donat amb vista a la seva vida física i moral, difonent tot allò necessari per a la salut personal i per a la convivència cívica. Això era imprescindible després d'una escolarització que era en general deficient, tal com indicava críticament el preàmbul del decret de creació de l'IEG. Una escolarització que per a la immensa majoria de la població acabava als deu anys, i això en el millor dels casos, perquè l'analfabetisme continuava sent un problema greu. El percentatge de les persones majors de deu anys que no sabien llegir i escriure oscil·lava entre el 30% a la província de Barcelona i el 50% a la de Tarragona.

L'Institut d'Educació General corresponia a una nova fase d'articulació nacional de Catalunya, que apuntava ja a l'autonomia política, encara que la Mancomunitat, al llarg dels seus deu anys d'existència, no l'aconseguiria, tot i reclamar-la a la campanya autonomista del novembre de 1918 el febrer de 1919.

Creat en un context de pau, abans que la Gran Guerra generés l'aparició d'organismes de propaganda a les nacions europees en conflicte armat, l'Institut d'Educació General representava un intent de difondre pautes de conducta en pro de la nacionalització i de la civilitat dels catalans en una època en què no existien ni la radio, ni els documentals periòdics de notícies als cinemes, ni menys encara la televisió. Només es disposava de la premsa diària, però el 1914 a Barcelona només es publicaven dos diaris en català i la seva tirada era molt inferior a la dels principals periòdics barcelonins en llengua castellana.

Pel que fa als instruments de difusió disponibles, convé tenir present que en un període caracteritzat per l'expansió dels mitjans de comunicació de masses, el noucentisme catalanista no disposava d'una premsa a l'altura de la seva ambició nacionalitzadora. La Lliga Regionalista, que dirigia la

Mancomunitat i guanyava les eleccions a Barcelona a partir de 1914, tenia només un diari, *La Veu de Catalunya*, que, amb una tirada de vuit mil exemplars, ocupava únicament l'onzè lloc entre els divuit periòdics d'informació general que es publicaven a la capital de Catalunya el 1918 i representava només el 2,4% de l'edició global de la premsa diària barcelonina. No sols la superaven els rotatius d'empresa com *La Vanguardia*, l'únic que arribava als cent mil exemplars, sinó els republicans *La Publicidad* i *El Diluvio*, que procedien del segle anterior. Entre la desaparició d'*El Poble Català* el 1918 i la catalanització de *La Publicidad*, adquirida pels fundadors d'Acció Catalana el 1922, *La Veu de Catalunya* constituí en solitari, a la metròpoli barcelonina, l'insuficient suport de l'ambiciós programa de nacionalització catalana dins les pautes del noucentisme.

Atès el context de pau i de relativa llibertat en què fou creat, l'Institut General d'Educació de la Mancomunitat no tindria l'agressivitat dels ministeris i comissariats de propaganda soviètic, feixista i nazi, que més tard emprarien el terme *propaganda* descaradament, igual que ho faria el Comissariat de Propaganda de la Generalitat republicana durant la Guerra Civil de 1936-1939. Es pot considerar que històricament l'Institut d'Educació General es troba a mig camí entre la filantropia aristocràtica de les antigues societats econòmiques d'amics del país i la futura activitat dels comissariats de propaganda de l'Europa convulsa dels anys vint i trenta del segle XX, que arribaria a l'apoteosi amb la Segona Guerra Mundial.

El noucentisme atorgava al poder estatal una responsabilitat en l'educació moral i ja Eugeni d'Ors, el 1909, en una de les seves gloses, havia contraposat l'imperialisme al liberalisme dient que el primer equivalia a «*l'Estat educacional, la Ciutat, l'ideal, l'expansió dels pobles, la Justícia social, la lluita per l'Ètica i la Cultura*».

L'Estat s'havia de fer càrrec d'una educació moral que fins aleshores havia tingut a les seves mans l'Església, la qual estava perdent la influència que havia tingut sobre totes les classes socials. L'agressió contra els seus edificis durant la Setmana Tràgica de Barcelona de 1909 testificava la pèrdua d'influència però a la vegada indicava que l'Església conservava prou poder per ser odiada.

En el preàmbul del decret de creació de l'Institut d'Educació General, deia Prat de la Riba, l'any 1914, que existien en altres nacions entitats que

responien a finalitats similars a les de la que ara es creava a Catalunya. Així esmentava *«les associacions antialcohòliques tan esteses en altres països, les lligues per a la disminució de la mortalitat infantil, les acadèmies d'higiene, les federacions gimnàstiques, les unions i congressos d'educació moral i tantes altres institucions o fundacions particulars que es proposen fragmentàriament, des d'un punt de vista especial, circumscrit a una matèria concreta, exercir aquella missió divulgadora, aquesta acceleració de la irradiació dels coneixements, descoberts o consagrats definitivament quan ja les generacions actuals havien sortit de l'Escola»*.

Sobre les conseqüències de la ignorància deia Prat: *«Si creguessin que amb la seva negligència en la preparació de la llet els empleats de les cases de lactància maten les criatures dels pobres, per durs de cor que fossin, ¿deixarien de seguir totes les prescripcions que les doctrines microbianes imposen? Si sabessin les mares que, amb l'aplicació escrupolosa de petites prescripcions, poden salvar de la mort els seus fills, ¿no posarien per ventura tot el seu amor per a seguir-les?»*.

Tot el text del decret respira allò que en aquella època se'n deia *regeneracionisme*. Aquest terme era una metàfora biològica: calia superar la decadència, que era en realitat subdesenvolupament, i posar-se al nivell dels veïns europeus més desenvolupats. Per això es tractava de difondre valors que fessin desaparèixer uns models considerats nocius com el donjoanisme, per tal de posar fi, segons Prat, *«al seu desordre, la seva indisciplina, la seva esterilitat constructiva, la seva inversió de valors morals i socials, la seva manca d'ideal col·lectiu i de sentiment de solidaritat social, la seva obsessió de l'amor físic, que bé prou pesa com un somni enervant sobre la gent meridional i l'estraga i incapacita per a la vida moderna; fins els hàbits educatius que confonen la sequedat de cor amb l'austeritat, la terquetat amb la fermesa de voluntat, la crueltat amb l'energia, destrueixen l'afectivitat en les relacions de família, en les relacions socials totes, aproximant el nostre viure a la rigidesa i duresa vegetatives»*. Calia posar fi a *«l'actual confusió i indeterminació que fa dels nostres despatxos i dels obradors tertúlies, i dels esbarjos i tertúlies centres de negoci i de consulta. Cal marcar tot el valor de la voluntat, que una desviació d'intel·lectualisme ha rebaixat posant l'estigma de filisteus als homes que fan les coses; evidenciar tota la fecunditat transcendental d'aquest ressort social, quan el sosté i el guia*

la consciència del deure». Finalment, també es pretenia que l'Institut d'Educació General assessorés els secretaris municipals en temes relacionats amb la urbanització, el servei d'aigües i la sanitat.

Inactivitat dels primers cinc anys i primers passos preliminars

El camp de la nova institució pública era immens, com el mateix decret reconeixia, però els mitjans posats a la seva disposició eren ben modestos: 25.000 pessetes. L'Institut d'Estudis Catalans disposava d'un conjunt de subvencions de 88.000 pessetes el 1914. Però no s'arribaria a gastar ni el reduït pressupost de l'Institut d'Educació General. Durant els anys de 1915, 1916 i 1917, la partida es reduïa a 20.000 pessetes, que foren invariablement transferides a altres finalitats.

Convé remarcar que això passava durant la presidència de Prat de la Riba, que així deixava marcir-se el seu projecte estimat, del qual, segons la mateixa memòria oficial de la Mancomunitat, *L'obra realitzada, anys 1914-1919*, el bisbe de Vic Torras i Bages havia dit que era «*l'obra que mancava a Catalunya per formar la consciència moral del nostre poble i assegurar-ne la unitat*». La Mancomunitat estava caient en allò que tant criticava el catalanisme a l'administració pública espanyola: crear entitats oficials pel gust de fundar-les sobre el paper, però sense donar-los vida efectiva. Prat de la Riba morí el 1917 sense haver vist funcionar l'Institut que havia creat i després havia deixat en suspens.

Alexandre Galí, al volum X de la seva magna obra sobre les institucions culturals catalanes entre 1900 i 1936, intenta carregar a Eugeni d'Ors les culpes de la inoperativitat de l'Institut General d'Educació, quan el cert és que fou precisament Ors, com a director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, qui, ja sota la presidència de Puig i Cadafalch, donà, l'any 1918, el primer pas —encara que insuficient— per posar-lo en marxa. Ors es veié obligat a explicar raonablement les causes que aquella entitat fins aleshores no hagués passat del paper. Ors declarava, amb el vistiplau de Puig i Cadafalch i del Consell Permanent de la Mancomunitat: «*Creiem que pot haver contribuït a aquesta manca d'eficàcia la visió tal volta excessiva de l'amplitud i caràcter de la novella institució. Al nostre entendre, en matèria d'educació moral i intervenció ciutadana, cal al*

nostre país més encara que una actitud innovadora presa des d'un camp oficial, una continuació i afermament en ell d'assaigs i empreses, ja iniciats per la bona voluntat i per la lliure associació, assegurant els resultats d'elles i posant-los a cobert de les alternatives i contingències que resulten del lligam massa estret amb una vocació personal i en general amb la vida d'un home».

Calia reduir les porcions de l'Institut a una comissió promotora, «secundada per una petita oficina de complexitat mínima i d'actuació permanent», que quedaria inclosa en la Direcció General d'Instrucció Pública que regentava Eugeni d'Ors. En altres paraules, sense ampliar els recursos a disposició de l'Institut, ara Comissió d'Educació General, es tractava d'establir un nexa institucional entre el poder públic regional i les entitats de la societat civil dedicades a empreses de caràcter cultural i educatiu no reglat dins una tònica de coordinació i col·laboració. Per formar la comissió serien seleccionats representants de les entitats amb més èxit i prestigi dins dels àmbits respectius i que semblaven més adients per a l'obra projectada el 1914: el cant coral, els ateneus populars, el cooperativisme, el foment de l'escola catalana, l'educació professional, el periodisme de temàtica social, alhora que calia implicar els serveis que la Mancomunitat començava a crear per combatre les malalties infeccioses: el paludisme als deltes d'aigües estancades, el tifus per infecció de les aigües de beure i la tuberculosi, més difosa als barris pobres que als benestants.

Aquestes eren les personalitats que Eugeni d'Ors proposà per formar la Comissió d'Educació General el 16 de maig de 1918: Lluís Millet (director i cofundador de l'Orfeó Català), Francesc Layret (fundador de l'Ateneu Enciclopèdic Popular), Francesc Ripoll (consultor i promotor de cooperatives), Josep Puig i Esteve (un dels fundadors del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria el 1903, del qual fou president entre 1910 i 1917, i regidor en aquell moment de Barcelona per la Lliga Regionalista després d'haver format part de la desapareguda Unió Federal Nacionalista Republicana), Francesca Bonnemaïson, vídua de Verdaguer i Callís (la fundadora i directora de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, la principal entitat de formació de noies de les classes populars de Barcelona, amb dos mil alumnes), Manuel Folguera i Duran (president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana,

que el 1921 arribava als 11.500 socis protectors), Ramon Rucabado (moralista i polemista catòlic, futur director del setmanari *Catalunya Social* el 1921 i apoderat de la fàbrica tèxtil La España Industrial) i, finalment, Gustau Pittaluga, professor de la Universitat de Madrid i director del servei tècnic de la Mancomunitat contra el paludisme.

El dictamen del director general d'Instrucció Pública fou aprovat pel Consell Permanent de la Mancomunitat el 16 de maig de 1918. Un any després, al 4 de juny de 1919, el president de la Mancomunitat informava el Consell Permanent de la corporació regional, que la Comissió d'Educació General s'acabava de constituir el 31 de maig d'aquest any, seguint els acords del 16 de maig de l'any anterior. No es pot dir que s'actués amb rapidesa.

De tots els nomenats, l'únic que representava les esquerres era Francesc Layret, líder del Partit Republicà Català i futur diputat per Sabadell, advocat laboralista que no aconseguiria treure els homes de la CNT del seu apoliticisme i seria assassinat el desembre de 1920 pels pistolers del Sindicat Lliure. La seva vacant no va ser ocupada per cap representant del mateix camp ideològic ni de l'ateneisme de signe republicà i lliurepensador, de manera que resultaria refermat a la Comissió el predomini conservador, sense que es pogués discutir la representativitat dels vocals en l'àrea d'activitat respectiva. Persones properes a la Lliga Regionalista ocupaven aleshores llocs rellevants a la societat civil en la mateixa línia que propugnava la Mancomunitat, que, no obstant això, sempre tingué representants del republicanisme al seu Consell Permanent.

Seria excessiu veure en la formació de la Comissió un intent de control polític de les entitats culturals de la societat civil per part de la presidència de la Mancomunitat i del partit que hi predominava. En realitat, sembla més aviat que la Mancomunitat i el catalanisme conservador que la dirigia, mancats de poder suficient i dels mitjans econòmics per exercir un control polític, es volien recolzar en aquella representació de la societat civil que havia demostrat la seva capacitat autònoma i estava portant a terme quelcom que la Mancomunitat no es veia en cor de realitzar ella mateixa.

El primer secretari de la Comissió d'Educació General va ser Joan Crexells, brillant intel·lectual, prototipus de jove orsià noucentista i *civil servant*. Crexells era hel·lenista alhora que economista i quan marxà a l'estranger, pensionat per ampliar estudis d'economia i finances, el substituï

com a secretari de la Comissió el 1921 el pedagog Eladi Homs. Joan Crexells, com tants altres intel·lectuals-funcionaris del noucentisme, s'incorporaria a Acció Catalana el 1922. Moriria prematurament el 1926. Eladi Homs havia estat becat entre 1906 i 1909 als Estats Units per l'Ajuntament de Barcelona per estudiar les darreres experiències pedagògiques i el 1921 passà a dirigir la revista per a educadors *Quaderns d'Estudi* i a organitzar les escoles d'estiu per a mestres. El febrer de 1922 Homs encara signava com a secretari de la Comissió el pròleg del fullet de 68 planes de la Comissió d'Educació General, editat per la Mancomunitat el mateix any. Nomenat secretari del Consell d'Investigacions Pedagògiques, embrió del Departament d'Educació de la Mancomunitat, Homs va ser succeït el 1922 per Lluís Bertran i Pijoan com a secretari de la Comissió d'Educació General. Va ser Bertran i Pijoan qui va haver d'assegurar la continuïtat del servei de conferències populars, que s'havien començat a donar a finals de 1921. Lluís Bertran i Pijoan (1892-1959) era un periodista, poeta i bibliògraf afiliat a la Lliga Regionalista, redactor de *La Veu de Catalunya*, secretari general de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i, més tard, redactor del la revista *La Paraula Cristiana*. Dirigí el setmanari satíric *El Borinot*. Va ser mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona, que li concedí un premi extraordinari el 1922.

Cap poder polític pot anar endavant sense la cooperació dels ciutadans i encara menys si és nou i sense recursos com la Mancomunitat i no compta amb el suport eficaç de l'Estat del qual depèn. D'aquí la necessitat ineludible que tenia la Mancomunitat del suport dels catalans en el procés, ple de dificultats, vers l'autogovern. Malgrat tot, la Mancomunitat representava un marc adient perquè les entitats culturals de la societat civil prenguessin força i, en virtut d'aquest creixement, li servissin de puntals. La formació de la Comissió d'Educació General significava això. La feina de suplència l'havien de continuar prestant l'APEC, el CADCI, l'Institut de Cultura de la Dona, els orfeons i els ateneus, però potenciats moralment i coordinats teòricament per la Mancomunitat.

L'any 1918 Ramon Rucabado quedà encarregat de presentar a la Comissió d'Educació General un programa que ell denominà *Apuntaments* i que reproduïx l'opuscle que la mateixa Comissió publicà parcialment el 1922 en les seves pàgines 39 a 57. Com Rucabado reconeixia, no eren més

que «*casilles en el pla*». Era clar que havien d'existir dues seccions: la d'educació física i higiènica i la d'educació civil i moral. Considerava que calia un altre facultatiu, resident a Barcelona, per fer front a la secció higienista amb caràcter fix. Aquest seria, dos anys després, Jesús M. Bellido. «*La difusió de les conferències populars a les quals l'IEG ha d'atendre com una de les seves bases principals d'actuació exigeix considerables sumes a esmerçar en material de projeccions (llinternes, diapositives, pel·lícules), en retribucions als autors de les conferències originals, als repetidors... cal formar un arxiu fotogràfic i, si és possible, de pel·lícules cinematogràfiques. Això i la propaganda de fullets, cartells, fulles volants, exposicions monogràfiques, etc., reclama importants consignacions*». L'assessorament als secretaris dels ajuntaments també requeria personal tècnic, viatges i material. Rucabado veia necessari disposar de tres secretaris: un per a educació civil i moral, un per a educació física i higiènica i un per al servei de conferències populars. Segons Rucabado calia afegir-hi un secretari general per coordinar el conjunt. Però en realitat no seria nomenat més que un sol secretari per a la Comissió d'Educació General.

Rucabado projectava una revista de propaganda de distribució gratuïta entre els centres culturals, que hauria d'arribar, a més, no sols als diaris sinó fins a les barberies, tavernes i cirabotes. No es crearia en realitat. Una tirada tan llarga hauria estat molt costosa. La seva inexistència ens priva de tenir els resums de les conferències, que rarament publicà la premsa de pagament.

Calia una biblioteca de consulta per als qui treballessin per a la Comissió, amb estadístiques d'arreu, tractats de fisiologia i higiene i, fins i tot, novel·les psicològiques i biografies «*per a treure antecedents i arguments per a les campanyes*», juntament amb un arxiu de premsa i de legislació, «*de manera que, per exemple, quan convingui orientar l'opinió sobre el joc es trobi de seguida tot el legislat a Espanya i a l'estranger*».

L'arxiu de diapositives i de films hauria de ser important i «*amb el temps podria tenir una valor immensa*». Rucabado tenia plena consciència de la importància d'aquests recursos. «*A França —escrivia— la Société de Conférences Populaires té un caràcter semioficial actuant en combinació amb el Ministeri d'Instrucció Pública de tal manera que la Société té al seu càrrec la custòdia de l'arxiu de diapositives del Ministeri, i aquest és qui facilita les vistes corresponents a les conferències el text de les quals*

proporciona la Societé». Pel que fa a les cintes cinematogràfiques, Rucabado, que censurava el cinema de ficció quan encara era mut, albirava ja quelcom semblant a una filmoteca nacional, però de tipus documental: «Hem d'anar a la formació del major nombre possible de cintes cinematogràfiques, geogràfiques, industrials i d'actualitat, mai de ficció, per a projectar sempre com a element gràfic supletori i auxiliar de les conferències orals o escrites, mai com a cosa principal. També es podria anar tal volta per aquest camí i mitjansant els medis necessaris, àdhuc a la fabricació de cintes, però en tot cas a la formació d'un arxiu cinematogràfic que tindria amb el temps, sobretot si es poguessin tenir cintes de fets actuals, un valor històric documental immens».

Rucabado aconsellava viatges a l'estranger per estudiar sobre el terreny entitats similars, com ara la Societat Nacional de Conferències Populares de França (que donava 116.000 conferències anuals davant sis milions de persones), l'Extensió Universitària i els *settlements* d'Anglaterra, les federacions gimnàstiques de Suïssa i els *sokols* de Bohèmia.

Rucabado considerava que si només s'arribava a organitzar el servei de conferències, ja s'hauria complert una important funció. Les veia impartides als ateneus obrers, casinos, centres polítics, societats obreres, locals dels orfeons, societats recreatives, escoles de pares i biblioteques populars que la Mancomunitat començava a fundar. Rucabado donava molta importància als cartells, amb una visió clara de futur, i als fullets amb els resums dels temes. No descartava que la Comissió publicués manifestos sobre qüestions concretes. La llista de matèries era la que després s'aplicaria efectivament al servei de conferències llevat de dos: les biografies de personatges il·lustres, que encapçalava la llista abans de la història de Catalunya, i la Bíblia, juntament amb la història de l'Església, temàtica que tampoc apareixeria en realitat a les conferències tres anys després.

Cartells, fullets, conferències i films. Rucabado enunciava ja els recursos que el Comissariat de Propaganda de la Generalitat empraria amb mitjans molt superiors durant la Guerra Civil de 1936.

Ramon Rucabado, en els seus *Apuntaments* de 1918, presentava un esbós de pressupost que no apareixeria a l'opuscle que es publicaria més tard sobre la Comissió, però que es troba en l'original, entre els papers de Puig i Cadafalch a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Partint de les 25.000

pessetes destinades quatre anys abans per Prat de la Riba a l'Institut d'Educació General, Rucabado preveia un sou anual de 3.000 pessetes per a un secretari general de dedicació plena encara que no exclusiva, 2.000 per a un tècnic higienista, 2.000 per a un secretari de la secció de conferències, 1.800 per a un operari fotogràfic, 900 per a una mecanògrafa, 3.800 anuals per a dietes (8 per 2 a 20 pessetes al mes) —segurament per als membres de la Comissió—, 2.500 per a cinquanta conferències originals a 50 pessetes cada una, 2.000 per a dues-centes repeticions per part de lectors i recitadors a 10 pessetes cada una, 2.000 per a vistes diapositives, 200 per a quatre llanternes i 4.800 per a publicacions i cartells.

Rucabado advertia, a continuació, que amb l'actual consignació reduïda de 10.000 pessetes ja es podia començar a preparar l'arxiu i la revista, encarregar els originals de les conferències populars i preparar alguns opuscles i manifestos i en suggeria un dedicat al respecte a les dones —incipient consciència de la violència de gènere—, un referent a l'obrerici (sic) —és a dir, als atemptats socials—, juntament amb alguns sobre altres temes com ara l'elevació del llenguatge, el cinema, el problema de l'habitació urbana i un de normes per a la censura cinematogràfica amb vista a les autoritats.

Però la major part del pressupost de l'Institut fou transferit un cop més aquell any a altres finalitats. Després d'haver posat la primera pedra per engegar alguna cosa amb la Comissió d'Educació General, Eugeni d'Ors, que li havia assignat 5.000 pessetes «a càrrec del pressupost vigent», va transferir 10.000 pessetes de la seva partida a *Quaderns d'Estudi*, la revista per als mestres, que li semblà una finalitat més productiva. Pel que fa a les 5.000 pessetes esmentades, la Comissió només en va gastar 2.000 el 1918 i 1.000 l'any següent, de manera que la resta de les 20.000 pessetes per a l'IEG, van ser destinades a altres finalitats, igual que s'havia fet durant la presidència de Prat de la Riba.

I és que la Mancomunitat tenia oberts molts fronts en l'àmbit educatiu i cultural amb mitjans insuficients. L'alta cultura i l'ensenyament tècnic semblaven tenir una rendibilitat política superior a la de l'amplíssim projecte d'Institut d'Educació General. L'Institut d'Estudis Catalans permetia presentar davant les entitats acadèmiques dels països europeus la creativitat científica catalana i conquerir per a la recerca i l'erudició de Catalunya l'estatut de comunitat científica nacional. L'ensenyament tècnic

a Can Batlló, la Universitat Industrial, permetia la formació de quadres intermedis per a les noves branques industrials i per a la renovació de les tradicionals, alhora que atenia la formació d'artesans capaços d'enlairar les indústries artístiques i preparar obrers qualificats. L'Escola d'Agricultura, amb les seves missions de divulgació i amb les seves anàlisis, arribava al món rural, que es considerava tradicionalment desatès.

L'Institut d'Educació General fou posposat en vida de Prat de la Riba i també després, encara que finalment, quan actuà, va ser durant la presidència de Puig i Cadafalch. Eugeni d'Ors va caure entre finals de 1919 i començaments de 1920 i va haver de dimitir com a director general d'Instrucció Pública, substituït corporativament pel Consell d'Investigacions Pedagògiques. El febrer de 1920, per delegació del president Puig i Cadafalch, es va fer càrrec de la Comissió d'Educació General Jaume Bofill i Mates, que acabava de rematar Eugeni d'Ors en el debat que s'havia mantingut sobre el cas de Xènius a l'Assemblea de la Mancomunitat. Fou també Jaume Bofill el successor d'Eugeni d'Ors com a capdavanter del noucentisme. El 1921 Bofill i Mates esdevindria conseller de política social de la Mancomunitat, elegit per l'Assemblea de la Mancomunitat el 30 d'agost d'aquest any. No deixà la presidència de la Comissió d'Educació General.

Poc després del nomenament de Bofill i Mates com a president de la Comissió d'Educació General el febrer de 1920, es van designar dos nous vocals d'aquesta comissió: el metge i catedràtic Jesús Maria Bellido i el clergue Lluís Carreras. Fa la sensació que Bellido va ser més actiu dins la Comissió que no Pittaluga, que continuà de vocal. Jesús Maria Bellido, catedràtic de medicina, mà dreta d'August Pi i Sunyer a l'Institut de Fisiologia i a la Societat Catalana de Biologia, es faria d'Acció Catalana el 1922. Representava una inclinació de centreesquerra que contrapesava en part el nomenament de Lluís Carreras, director de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, fundada per Sardà i Salvany. Carreras no era integrista com Sardà, però destacava com a partidari de la Lliga Regionalista al districte. Si la inclusió de Bellido s'hauria pogut sumar a la posició representada per Layret, assassinat pocs mesos després i no substituït, Carreras reforçava l'espai ideològic que representava Rucabado.

Atès el prestigi indubtable que tenien les entitats amb les quals estaven relacionats la major part dels vocals de la Comissió d'Educació

General, el predomini ideològic conservador hauria tingut menys importància en un altre context, però feia perillar la seva incidència en un context de lluita de classes amb deriva violenta com el de la primera postguerra.

El programa de 1918 ja preveia la dedicació preferent a campanyes d'educació popular amb cursets i conferències, fulls impresos i cartells. A finals de 1921 la Comissió posà en marxa un servei de conferències que s'oferia a les entitats de les capitals comarcals i poblacions de certes dimensions. Aquest va ser el resultat més tangible de l'obra de la Comissió d'Educació General. En la llista de les conferències donades s'observa la supressió dels temes més polèmics que encara contenien els punts de la segona part de l'apartat d'educació moral del programa inicial, després del d'educació física, higiene i prevenció. Per exemple, el primer temari de les campanyes d'educació moral, a més del punt estrella de «la restauració de la família», contenia altres com mort i natalitat, legitimació de la natalitat, maltusianisme (se suposa que per combatre'l), nupcialitat, eugènica, «el nostre esperit de violència», malalties venèries, prostitució, joc, alcoholisme i criminalitat.

El temes més polèmics i més crítics no van ser abordats. Si s'havia de fomentar la cohesió social i superar la fractura que s'estava produint, es considerava que els temes més vidriosos, calia eludir-los, encara que fos al preu de donar un caire massa pudorós a l'acció divulgadora de la Comissió. D'altra banda, mai no s'adoptà la forma d'una taula rodona amb diferents opinions en lloc de la conferència magistral sense col·loqui, que va ser la forma adoptada. La temàtica de les conferències depenia de la tria que feien entitats culturals i ajuntaments dins el llistat ofert per la Comissió d'Educació General.

Programes de la Comissió d'Educació General a part de les conferències

Altres camps d'acció que la Comissió va estudiar ja l'any 1919 van ser *«el d'un pla d'unió i estructuració dels esforços del orfeons de Catalunya, per estalviar el caràcter excessivament precari o transitori o desorientat artísticament que sovint pateix el nostre país, institució tan important i característica; i el d'un pla per l'augment del decòrum i confort dels petits pobles, a base de mides elementals i metòdiques: emblanquinament, higienització, lluita contra les mosques, etc.»*. Així ho diu el 1919 la memòria de la Mancomunitat, *L'obra realitzada*, a la seva plana 66.

Al marge del servei de conferències populars que es va posar en marxa a finals de 1921, la Comissió d'Educació General va engregar uns altres quatre programes. Un era l'impulsat per Francesca Bonnemaïson en pro del bon hostal amb un servei gratuït d'assessorament pel que fa a arquitectura i decoració i pel que fa al servei de menjars, amb la col·laboració de Miquel Regàs. La llista d'arquitectes i decoradors que esmenta *L'obra realitzada* (1923, p. 74) en relació amb aquest programa, indica el cercle dels que giraven entorn de la Mancomunitat: Joan Bergós, Jaume Llongueres, Jaume Marco, Francesc d'A. Galí, Antoni Fisas, Josep Goday, Antoni Puig Gairalt, Adolf Florensa, Ignasi Adroer, Francesc Folguera, Ramon Reventós, Lluís Bonet, J. Puig Boada, R. Canyellas i J. Carbó.

Un segon programa era la campanya en pro dels ocells benefactors, per encàrrec del Consell Permanent de la Mancomunitat. Va donar lloc a la publicació i difusió per tot Catalunya d'un cartell, dibuixat per Ignasi de Sagarra, del Museu de Ciències Naturals del Parc de la Ciutadella. Reproduïa els ocells beneficiosos per a l'agricultura, per tal d'aturar-ne l'extermini indiscriminat. En aquesta tasca ecològica *avant la lettre* es comptà amb l'assessorament dels serveis tècnics d'agricultura de la Mancomunitat, amb Frederic Wynn, de la Societat Protectora d'Animals i Plantes, i amb Jaume Maspons i Camarasa, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Josep Maria de Sagarra va escriure un opuscle titulat *Els ocells amics*.

Un tercer programa fou la constitució d'una Lliga Nacional d'Associacions de Música, constituïda el 2 de juliol de 1922. El seu objectiu era facilitar concerts fora de Barcelona, en localitats que generalment se'n veien privades. Els associats tindrien dret a assistència als concerts —sis o vuit— a cada una de les entitats que componien la Lliga. Aquestes entitats sumaven 2.741 adherits entre les associacions de música de Barcelona, Sabadell, Granollers, Reus, Tàrraga, Lleida, Girona i Olot. Com que els socis fundadors de les associacions de Barcelona, Girona i Olot tenien dret a més d'una entrada, el nombre de persones amb dret a assistir als diversos concerts era superior a 3.300. Es tractava d'una simple coordinació promoguda per la Mancomunitat com en el cas següent: el dels orfeons.

La Germanor d'Orfeons de Catalunya celebrava concursos en aplecs que es van celebrar a Vic, Figueres i Reus, entre la tardor de 1921 i la primavera de 1923. En aquests aplecs reunia masses de 400 i 500 cantaires.

Això creava un ambient que reforçava el moviment coral. La llista d'orfeons catalans amb els seus directors respectius i el nombre de membres de cada un ofereix un total de 82 orfeons l'any 1922. Disset eren domiciliats a Barcelona. En total aplegaven 8.171 cantaires dels dos sexes, encapçalats pel que es presentava com a model: l'Orfeó Català, que aleshores tenia 250 cantaires. La distribució geogràfica guardava relació no sols amb la densitat demogràfica de cada demarcació sinó amb l'associativa en general: a la província de Barcelona, sense la capital, hi havia 45 orfeons; a la de Girona eren 11; a la de Lleida, 9, i a la de Tarragona eren també 9.

La Comissió d'Educació General va acollir una moció que presentà Lluís Millet el juliol de 1919. Es demanava a la Mancomunitat que patrocinés la formació musical dels cantaires atorgant una subvenció de 80.000 pessetes, que seria distribuïda pel consell directiu de la Germanor d'Orfeons de Catalunya, elegit el 1918, i dedicada com a subsidi als directors i mestres dels orfeons d'acord amb el nombre de cantaires de cada un i del nombre d'habitants de la població on radicaven. Es comprovava l'ensenyament rebut per mitjà de proves individuals i per la interpretació d'una peça coral a final de cada curs. Millet argumentava que la major part dels directors i mestres no cobraven res o una insignificança en el millor dels casos, i *«la misèria de mitjans actuals fa témer, de no corregir-se, una decadència i un esmoreïment general deplorable»*. Millet afegia: *«Si amb tan encert i alt esperit la Mancomunitat inicia, estableix i fomenta els estudis d'alta cultura, creant la pregona jerarquia de la intel·ligència amb l'Institut d'Estudis Catalans, ¿per què, almenys, no ha de donar la mà a aquesta obra ja creada i que comença a ésser copiada per països estranys, aquesta obra que escalfa i regenera noblement l'element primer de la societat nostra, l'estament humil que, al cap i a la fi, és amb la seva fermentació que deu acomplir-se la total resurrecció i dignificació de tot Catalunya? Si l'obra dels Orfeons encara s'hagués de crear, quants sacrificis no valdria la pena d'esmerçar per aconseguir-la! Ara que la tenim ben plantada i ufanosa, per què l'havem de deixar esmoreir per manca d'ajut imprescindible?»*.

La resposta de la Mancomunitat fou modestament positiva. La Germanor d'Orfeons de Catalunya rebé una subvenció de 5.000 pessetes anuals, segons el pressupost de 1922-23 (partida 219). L'Orfeó Català ja en rebia

2.000. Per tenir un element comparatiu: l'APEC tenia una subvenció de la Mancomunitat a la mateixa època de 7.500 pessetes i els Estudis Universitaris Catalans, de 5.000. La subvenció de la corporació regional a la Germanor d'Orfeons de Catalunya es mantenia en el pressupost per a 1923-1924.

Una altra funció de la Comissió d'Educació General va ser la coordinació de certàmens literaris. Es tractava d'evitar la degradació de la imitació dels Jocs Florals del Consistori de Barcelona en altres localitats. En espera de la reglamentació escaient, es convocava per al maig de 1924 un premi de 500 pessetes al qual podien concórrer tots els que haguessin guanyat la flor natural als certàmens literaris en llengua catalana a qualsevol indret, entre l'abril de 1923 i el març de 1924.

En total la Comissió d'Educació General edità 51.000 exemplars de fullets i cartells: 5.000 sobre el mateix Institut d'Educació General, 5.000 amb l'oferta de conferències populars a les corporacions públiques, 20.000 fulls sobre l'esquema de la multiplicació de les mosques, 10.000 fulls amb les màximes contra les mosques, 1.000 fullets amb l'extracte de les conferències sobre el bon regim de la llar, 5.000 invitacions per al millorament dels hostals amb dibuixos de Josep Obiols i 5.000 cartells sobre els ocells benefactors.

Les conferències populars: distribució geogràfica i diversitat temàtica

La Mancomunitat tractava d'articular materialment Catalunya amb les seves línies telefòniques i amb els seus camins veïnals que comunicaven pobles que fins aleshores només tenien un viarany de ferradura. Lluitava, al mateix temps, contra el paludisme i el tifus. Però també intentava començar a articular el país espiritualment per mitjà d'un centenar de conferències donades en una trentena de poblacions. La immensa majoria de les conferències es donaren fora de Barcelona. Segons el judici d'Alexandre Galí, aquell servei de conferències fou més pràctic que les futures missions pedagògiques de la Segona República espanyola.

No s'ha fet fins ara una anàlisi global de la pràctica d'aquest servei i les dades que consten a la memòria publicada el 1923 per la Mancomunitat, *L'obra realitzada*, permeten fer-ho. Es pot dissenyar la ideologia i el programa de la Comissió, malgrat que hem buscat inútilment a la premsa

diària ressenyes d'aquestes conferències. Ni tan sols a *La Veu de Catalunya* és possible trobar-hi petits extractes. No sembla que s'editessin els plecs de dues o quatre planes per repartir entre els auditoris de les conferències, tal com proposava Rucabado el 1918, que haurien estat de gran utilitat per a aquest estudi. Hi ha una conferència publicada, sobre la qual parlarem després. Cal tenir present a l'hora de classificar els temes que hi havia una oferta de la Comissió, que obtenia com a resposta una demanda dels ajuntaments i centres culturals locals. Per tant, si la iniciativa era de la Comissió, la tria local també intervenia en la selecció.

Entre el 18 de desembre de 1921 i el 23 de desembre de 1923 es donaren 203 conferències en 76 poblacions catalanes, que van aplegar un total de 71.120 oients. Van tenir, per tant, una mitjana de públic de 350 persones, una audiència molt gran per a una dissertació. La primera cosa que cal ressaltar és que només set d'aquestes conferències es donaren a la ciutat de Barcelona. Cinc les va donar el poeta i diplomàtic Josep Carner el març de 1922 i tractaren de La tercera Itàlia. Entre el 23 i el 27 de març, Carner, que ja era cònsol d'Espanya a Gènova, parlà de “la llei político-geogràfica de la Itàlia”, “tres cèsars: Juli Cèsar, Cèsar Borja i Napoleó”, “el triangle de la unitat italiana: Mazzini, Cavour i Garibaldi”, “la unitat i la diversitat” i “la gestació del demà d'Itàlia”. Encara que les conferències es donaren al Palau de la Generalitat, presidides per Puig i Cadafalch, Jaume Bofill i Mates, Romà Sol (conseller de cultura), Pompeu Fabra i Segalà, *La Veu de Catalunya* només hi dedicà unes notes molt breus que no permeten fer-se idea de l'orientació de les dissertacions, quan mancaven només set mesos per a la pujada de Mussolini al poder. Les altres dues conferències donades a Barcelona van anar a càrrec del pedagog Artur Martorell, el març de 1923 i el 21 d'abril de 1923, i tractaren del valor moral de l'excursionisme i de l'influx moral de l'esport respectivament.

El servei de conferències populars va actuar sobretot fora de Barcelona en la línia del projecte de la Catalunya Ciutat. A més, a Barcelona altres entitats privades organitzaven conferències de divulgació, com el CADCI i sobretot l'Ateneu Enciclopèdic Popular amb les conferències populars que estava organitzant amb el nom d'Universitat Popular. No es volia competir amb aquestes iniciatives, si bé Rucabado, als seus *Apuntaments* de 1918, advertia que no era motiu per no fer

conferències a Barcelona, atès que pel que feia a les de l'Ateneu Enciclopèdic ell donava per descomptat que eren «*de tendència i finalitat indubtablement molt distintes al pensament de l'Institut*». També calgué coordinar l'activitat divulgadora de la Comissió d'Educació General amb la del Servei d'Estudis Sanitaris de la Mancomunitat i amb el nou servei d'assistència social dels tuberculosos. Aquests serveis tenien també una missió divulgadora encara que basada en fullets.

Si analitzem les poblacions segons el nombre de conferències que es donaren en cada una, trobem que la primera és Canet de Mar, amb tretze conferències, amb temes de moral social i d'història. A continuació vénen Valls i Girona, amb set conferències cada una. El cicle sobre sanitat a Girona del maig de 1922 va tenir una especial rellevància. Girona era la població de Catalunya amb la taxa més alta de tuberculosi i de demència per alcoholisme. Manuel Salvat parlà de la lluita contra la mortalitat infantil, Antoni Salvat de la lluita contra el tifus, Ricard Giralt del sanejament de les ciutats, Lluís Sayé de la tuberculosi a la ciutat i al camp, Jesús Bellido de les campanyes sanitàries i August Pi i Sunyer de la medicina local. El sanejament de la ciutat era una tasca urgent i l'alcalde Francesc Coll i Turbau, metge, va cloure el cicle el 18 de maig de 1922 amb una conferència sobre la problemàtica sanitària a Girona i l'obra que calia fer, que va ser seguida per l'aprovació per la majoria de l'Ajuntament el dia 25 del mateix mes d'un programa que s'inspirava en les ensenyances del cicle. Coll i Turbau pertanyia a la Lliga Regionalista i va ser alcalde de Girona entre 1914 i 1916 i entre 1921 i 1923. El diari gironí *El Autonomista* va resumir la conferència Coll i Turbau el 20 de maig de 1922. Coll resaltà que la mortalitat infantil era del 30% a la ciutat de Girona quan al conjunt d'Espanya no arribava al 19. A l'hospici de Girona les reformes de la Mancomunitat havien reduït la mortalitat del 50% al 7%. No calia esperar res de l'administració estatal, que s'havia mostrat lenta i incapaç d'acabar amb l'epidèmia de tifus a Salt, mentre els tècnics de la Mancomunitat havien vacunat a la població i li havien facilitat aigua potabilitzada, acabant amb el tifus. Els tuberculosos representaven el 46 per mil a Girona, mentre a Espanya eren el 24 per mil. Algunes mesures imprescindibles eren construir un barri de cases barates, clavegueram, subministrament públic i controlat de l'aigua acabant amb els pous, cases bressol per als nens de les famílies obreres i allunyament dels infants de les llars on hi ha un tuberculós.

Pel que fa a Valls, predominaren del tot les conferències d'història de Catalunya. Segons el nombre de conferències ve a continuació Malgrat, amb sis dissertacions amb temàtica molt variada (històrica, sanitària i moral) i Barcelona. A Figueres, Tortosa, Reus i Lleida es pronunciaren cinc conferències a cada una. Les de Lleida foren de sanitat, urbanisme, civisme per mitjà de l'escola catalana i també sobre l'obra de la Mancomunitat. Es donaren quatre conferències a Tarragona, Cambrils i el Vendrell. Amb tres dissertacions a cada una, vénen a continuació Olot, Sallent, Navàs, Gerri de la Sal, la Pobla de Segur, Sort, Tremp i Pineda. A les Borges del Camp i Montblanc es donaren dues conferències i només una durant aquells dos anys a les viles de Vilafranca del Penedès, Sabadell, Manresa, Caldes d'Estrac, Sant Feliu de Llobregat, Hostalets d'en Bas, Joanetes, Santa Eugènia de Berga i Castellterçol. La resta de poblacions, entre les quals n'hi havia de ben petites, acolliren dues o una sola conferència. No hi tenia a veure el nombre d'habitants. Mentre Manresa, Sabadell i Vilafranca del Penedès només en demanaren una, mentre Godall o el Vilosell en tingueren dues. Es pot dir que cap comarca quedà al marge del programa de conferències de la Comissió d'Educació General.

Pel que fa a la temàtica destaquen dos grups: el de divulgació històrica de Catalunya, amb vint-i-cinc conferències, i el de sanitat, higiene i prevenció de malalties, que ve a continuació amb vint-i-dues. A considerable distància vénen després el bloc de la literatura, amb onze, i el de la història general juntament amb la història de l'art, amb vuit. De moral i civisme tractaren set dissertacions. Van donar-se sis conferències de temàtica tècnica i foren tan sols sis les de propaganda de l'obra de la Mancomunitat. Es van dedicar quatre sessions a folklore i festes tradicionals, tres a economia domèstica, dues a geografia, dues d'urbanisme i dues a política i economia internacionals.

En comparació amb el nostre temps, convé ressaltar la importància que tenia aleshores la història de Catalunya en la consciència nacional i per al catalanisme. La responsable d'aquesta divulgació en el servei de conferències populars va ser la Protectora de l'Ensenyança Catalana, que en aquells mateixos anys publicava els manuals de Ferran Soldevila i Ferran Valls i Taberner d'història de Catalunya. La història contemporània no entrava dins el camp de la recerca històrica i tampoc en el de la divulgació. «Pau Claris i la

Guerra de Secessió» va ser la conferència que tractà el tema més recent. Va anar a càrrec de Tomàs Iduarte, secretari de la Protectora, i es va pronunciar al Vendrell el 29 de maig de 1923. Els temps antics i els medievals eren els preferits i anaven a càrrec d'un altre mestre també molt vinculat a la Protectora: Pau Romeva, més tard diputat únic de la UDC al Parlament de Catalunya de 1932. Sovint es diu al costat del títol de la conferència «*amb projeccions fetes fer a posta*». Això conferia una modernitat considerable a les conferències de la Comissió d'Educació General. A Tarragona, Ferran Soldevila va pronunciar la segona del centenar de conferències organitzades pel servei. Va ser el 22 de gener de 1922 i parlà de «Catalunya, potència marítima». L'historiador no va tornar a intervenir en cap més dissertació.

El segon bloc, molt a prop del d'història nacional de Catalunya, és el dedicat a la salut. Les conferències tractaven prioritàriament dels temes següents: el combat contra les mosques —a càrrec de Josep Agell—, la lluita contra la mortalitat infantil, el tifus, el paludisme, la tuberculosi i les toxicomanies, i en pro del sanejament de les ciutats, de la higiene individual i de la confiança en l'atenció hospitalària. S'observa que les malalties venèries, tan freqüents aleshores, continuaven sent un tabú. No apareix la croada a favor de la natalitat i contra el maltusianisme, que semblava anunciar-se al programa preliminar. Es confiaren les conferències d'aquest àmbit sanitari a l'esmentat Josep Agell (director de l'Institut de Química Aplicada i president del Laboratori Provincial d'Higiene), i a metges eminents com Jesús M. Bellido, Pere Domingo, Ricard Giralt, August Pi i Sunyer, Ermengol Puig i Sais, Àngel Salvat Espasa, Antoni Salvat Navarro, Lluís Sayé (sotsdirector dels Serveis Sanitaris de la Mancomunitat i especialista en la lluita contra la tuberculosi), i Anna Judas de l'Escola d'Infermeres de la Mancomunitat.

Les onze conferències sobre llengua i literatura, amb notable atenció als clàssics antics, les van pronunciar Lluís Bertran i Pijoan (secretari de la Comissió), Joaquim Balcells (catedràtic de la Universitat de Barcelona i gran col·laborador de la Fundació Bernat Metge), mossèn Joan Carreras, Adrià Gual (de l'Escola d'Art Dramàtic), Ventura Gassol (poeta que treballava a la Comissió de Cultura de l'Ajuntament i pertanyia aleshores a la Lliga), el crític literari i membre de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC Manuel de Montoliu, mossèn Antoni Navarro i el poeta Josep M. de Sagarra.

Les conferències sobre història de l'art es van encomanar al pintor, crític i historiador de l'art Rafael Benet. De les conferències de temes tècnics s'encarregaren Rafael Campalans (director de l'Escola del Treball i secretari d'ensenyament professional del Consell d'Investigacions Pedagògiques), que parlà del treball dels metalls i també del nou esperit de l'educació obrera; Carles Pi i Sunyer (director de l'Escola d'Agricultura, futur conseller de la Generalitat i alcalde de Barcelona el 1934); Salvador Maluquer, que parlà de la pesca i era professor als Estudis Normals; Alfred Ramoneda (director de l'Escola de Teixits), i Bartomeu Oliver (professor de l'Escola de Teneria de la Mancomunitat).

La moral i el civisme, que tenien un paper tan important en el programa inicial de la Comissió, només ocuparen, com hem dit, set conferències. Eren les que tractaven els temes més polítics juntament amb els de difusió de l'obra de la Mancomunitat, que eren en aparença més descriptius i tècnics. Si tots els temes tenen subjacent una escala de valors i una moral, a les conferències d'aquest àmbit aquella escala es feia explícita i per això tenen un especial interès, encara que no es pot afirmar sense més que els seus valors fossin els que inspiraven totes les conferències. De la conferència de Ramon Rucabado, ideòleg de la Comissió, titulada «La defensa de la família» (Canet, abril de 1922), se n'edità sortosament el text i la comentarem després. Jaume Raventós, també a Canet, el mes següent, parlà de la formació de la moralitat, mentre que l'espinos tema d'actualitat dels extremismes i les violències socials el van tractar Juli Vila a Malgrat el novembre de 1922 i Francesc Manich a Navàs el desembre del mateix any. L'assistència fou de 120 persones en el cas de la conferència de Rucabado, 700 en el de la de Vila i 450 en el de Manich. El polític Pelai Vidal de la Llobatera parlà a Lleida de «Cultura i civisme: l'escola catalana» l'abril de 1922, amb un auditori de 500 persones.

La propaganda de l'obra de la Mancomunitat va ocupar només sis conferències, que van anar a càrrec de J. Ruiz Porta, Bertran i Pijoan i Tomàs Iduarte, i el president de la Diputació de Barcelona i conseller de la Mancomunitat Joan Vallès i Pujals es va reservar la corresponent dissertació a Lleida el 16 de març de 1923. La Mancomunitat va fer un ús propagandístic moderat i discret de la Comissió d'Educació General.

Les conferències de folklore i festes tradicionals es confiaren a Joan Llongueras, pianista, compositor i mestre de rítmica i plàstica. Les sessions

d'economia domèstica les feren Francesca Bonnemaison i les seves col·laboradores més pròximes. L'arquitecte municipal de Barcelona Adolf Florensa, representant del noucentisme classicista, s'encarregà de les conferències d'urbanisme. Els temes de geografia es confiaren a Pau Vila. Convé destacar també la intervenció aïllada d'alguna altra personalitat com Pere Coromines, que parlà de «La teoria del canvi internacional» a Tarragona el febrer de 1923. Coromines era aleshores professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials de la Mancomunitat.

De moment quedava descartada en la pràctica la formació d'una mena de cos de conferenciantes joves, lectors o repetidors, com s'havia pensat inicialment, i foren especialistes amb una notable reputació els encarregats de les dissertacions a ciutats menors i a pobles de Catalunya.

En el pressupost de la Mancomunitat de 1921-22 figuraren 8.000 pessetes novament per a la Comissió, que ja havia començat a actuar. Era una suma ben modesta, menys de la meitat del que se li havia destinat el 1914 en néixer i abans que comencés la inflació dels anys bèl·lics.

La Comissió disposava de diverses màquines de projecció. Havia organitzat un arxiu de diapositives i tenia una biblioteca de consultes per als col·laboradors.

No cal dir que amb la dictadura de Primo de Rivera la Comissió d'Educació General desaparegué amb la mateixa Mancomunitat que l'havia creat.

L'educació moral

Finalment convé examinar l'única mostra ideològica de què disposem: *La defensa de la família*, per Ramon Rucabado. Era el moralista autoritzat de la Comissió d'Educació General i havia redactat el seu programa el 1918. Aquells mateixos anys la seva activitat com a publicista era intensa. Diversos reculls d'articles seus donaren lloc a llibres com *Socialisme espiritual* (1919), *Contra el joc i el pacte amb el joc* (1921), *Angoixes socials* (1923), *El sindicat i el casino* (1925) i *Entorn al sindicalisme* (1925). Era nebot de Francesca Bonnemaison i de Narcís Verdager i Callís, alhora que amic des de la infantesa de Lluís Carreras, condeixeble seu als Escolapis de Sabadell. Havia estat redactor en cap de la revista *La Catalunya* (1907-1910) i en va ser director el 1912. Pertanyia al CADCI. Inaugurà la Societat d'Estudis Econòmics com a secretari el 1908.

Aquesta societat havia sorgit de la càtedra d'economia i política aranzelària de Guillem Graell als Estudis Universitaris Catalans i la nova societat va organitzar el primer congrés català d'economia, celebrat el mateix any 1908.

L'anàlisi de la conferència, pronunciada el 1922 i publicada el 1924, es pot completar amb la lectura del manual *Compendi d'Educació Civil*, escrit pel mateix Rucabado i publicat el 1920 a Sabadell en forma de catecisme amb preguntes i respostes breus per facilitar-ne la memorització, que li dóna un to doctrinal inequívoc. Si bé aquest llibret no es pot considerar el manual de formació política de la Comissió d'Educació General, va ser premiat als Jocs Florals de Sabadell de 1918 per un jurat en el qual hi havia membres efectius de la Comissió com Bofill i Mates i Lluís Millet, a més de Lluís Nicolau d'Olwer i mossèn Llorenç Riber.

Rucabado començava dient en la seva conferència en defensa de la família: *«Si considerem que tots els combatents de la lluita social surten de la família, de famílies patronals i de famílies obreres, i veiem per altra banda la guerra enverinada i les passions, els vicis de dalt i els odis i crims de baix, i considerem que els individus tots, d'una i altra classe, han passat per l'escola social que és la família, hem de concloure que la família compleix avui molt malament la missió d'educar els individus per a la vida social»*. I més endavant es pregunta: *«Com un patró que es infidel a la seva esposa, podrà ésser fidel a l'obrer? Com un obrer que traeix la muller seva sabrà defugir la temptació de traïr l'amo? Com es tindran consideració l'un per l'altre, si no en saben guardar a les seves consorts respectives?»*.

No es pot contradir que les revolucions solen ser malmeses per la manca d'honestedat dels homes i que tot canvi resulta estèril si no hi ha reforma moral personal. Però establir una correspondència automàtica entre les virtuts privades i la justícia social equival a eludir la importància de qualsevol canvi politico-social. Rucabado fa dependre de l'individu i de la seva convivència familiar allò que depèn de la reforma social. Això col·loca el seu programa en un marc immobilista. Rucabado concep el cristianisme com un individualisme oposat a tot dinamisme col·lectiu, i justifica així l'anticristianisme dels revolucionaris.

«El verí tràgic del problema social té una causa ben certa i positiva: la crisi de la família». Rucabado equipara a l'adulteri el control de la natalitat —només admet el que es basa en la continuïtat— i arriba a

considerar el solter vell tan dissolt des del punt de vista social com el jugador ludòpata.

Deixa clar quin és el seu públic: *«Molts de vosaltres sou, sens dubte, del sometent, sabent que us exposeu a la mort. Doncs bé, ¿i no val més encara que l'ordre als carrers, l'ordre en el més sagrat de la vida humana, l'ordre moral de la família? [...] No voleu que us diguin públicament gent d'ordre? Doncs feu que no us ho diguin per ironia o sarcasme. Sigueu gent d'ordre en els vostres pensaments més íntims, en els vostres desigs i en les vostres paraules. [...] El preu de la pau social és la reforma dels individus [...]». Programa social poc brillant, ho confesso, però sens dubte pràctic».*

El *Compendi d'Educació Civil* conté una breu síntesi de la història de Catalunya fins a començament del segle XIX. Rucabado comparteix l'accidentalisme en matèria de règim: hi ha monarquies democràtiques i descentralitzades i repúbliques centralistes i autoritàries. Defensa el pluralisme polític i condemna l'adulteració electoral, la compra de vots, el caciquisme, la dictadura i l'absolutisme, però adopta la moral catòlica més inflexible. De manera que sí, per una banda, pretén adreçar-se a tothom per integrar la nació, per l'altra, la seva confessionalitat catòlica irreductible n'exclou els partidaris de la separació d'Estat i Església i de la desconfessionalització del poder polític. Perquè per a Rucabado fora de la moral catòlica no hi ha educació vàlida.

Convé advertir que dins mateix del catalanisme es defensava una moral no confessional i comuna. Per exemple, la que havia esbossat Pere Coromines al seu assaig *La vida austera*, que havia conegut tres edicions (1908, 1919 i 1911) i havia tingut traduccions al castellà, l'italià i el francès. El llibre havia estat mal vist per les autoritats eclesiàstiques. Però també era aconfessional la moral que definia un opuscle coetani dels escrits esmentats de Rucabado. Ens referim a la ponència que Lluís Nicolau d'Olwer presentà al Tercer Congrés Internacional d'Educació Moral, celebrat a Ginebra el juliol de 1922, i que porta com a títol «El problema de la moral neutra. Es pot arribar a una moral unànime?». Es va publicar en francès a Barcelona. Nicolau d'Olwer es plantejava la qüestió de la moral a l'escola pública als estats que ja no tenien religió oficial. Deia: *«Les normes morals, independents de la religió, no poden dependre d'una filosofia determinada, com s'ha tendit a fer, perquè un Estat que ja no pot imposar*

una religió, no pot imposar un sistema filosòfic». Nicolau cercava en els principis fonamentals d'igualtat i dignitat, en el conreu de la responsabilitat i la solidaritat, les bases d'una educació moral. Com que una moral així podia ser admesa per tots, a diferència de la religiosa o de la filosòfica, podria ser imposada a l'educació per l'Estat damunt uns fonaments empírics. Nicolau d'Olwer no tenia inconvenient a recórrer als clàssics antics grecoromans, als estoics i als epicuris, atès que veia la necessitat *«d'una moral que sigui el centre d'adhesió i el lligam de tots els ciutadans, que ni la moral filosòfica ni la moral religiosa poden donar a l'escola neutra. Una moral fonamentada en l'experiència quotidiana i en la intimitat del jo: moral utilitària perquè cerca la felicitat en l'ataràxia; però també moral digna i elevada car cerca la felicitat pel camí de la renúncia i de l'autarquia»*.

Rebutjant així la pugna entre el racionalisme anticristià —deista o ateu— i el confessionalisme catòlic, Nicolau pensava que l'escola pública i obligatòria podia esdevenir una escola veritablement nacional, és a dir, constructora de la nació, en lloc de ser un camp de batalla dins una pugna que podia conduir a la guerra civil. Els sectors que ja no seguien l'Església catòlica eren ja prou importants a Catalunya per ser tinguts en compte a l'hora de dissenyar una educació moral per a tothom.

Pot sorprendre, a la vista de la diferència de criteri entre Rucabado i Nicolau d'Olwer, que el primer figurés al costat del segon i de quaranta signants més en la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana de maig de 1922. No sembla que Rucabado s'incorporés després a Acció Catalana, però això indica la disparitat ideològica existent en el sector crític amb la línia de Cambó dins del catalanisme afí a la Lliga Regionalista.

En la mesura que la Comissió d'Educació General no apostava pel camí que indicava Nicolau d'Olwer, no estava a l'altura de la missió nacionalitzadora de les masses. Per meritòria que fos la voluntat de difondre elements de salut pública i d'identitat nacional catalana per part de la Comissió d'Educació General, eren notables les seves limitacions en l'enfocament d'uns valors morals per a tots. Resta, però, destacable el fet de tenir un projecte d'educació cívica per respondre a la política de masses que estava en vies d'imposar-se a la Catalunya urbana.